

HISTORY OF OTTOMAN COSSACKS BY MATERIALS STATE OTTOMAN ARCHIVE (Başbakanlık Devlet Osmanlı Arşivi)

Volodymyr Poltorak

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0406-6907>

Ph.D (History), Associate Professor

Odessa I.I. Mechnikov National University

2, Dvoryanska Str., Odessa, 65082, Ukraine

poltorak@onu.edu.ua

62 documents of 1853-1868 from the State Ottoman Archive (Istanbul, Turkey) cover the peculiarities of the formation, the battle path, the personal destiny of generals, officers and ordinary units of the Ottoman Cossacks. Most of the documents belong to the Amedi Foundation, the office of the highest governing bodies of the Ottoman Empire. These documents confirm the high level of accuracy of the memories of the head of the Ottoman Cossacks Mehmed Sadyk-Pasha (Michael Czaykowski) and somewhat clarify the dates and details of his biography. It is proved, that Sadyk-pasha was appointed as Dobrudja mutasarrif. Further search for documents on the history of the Cossacks in the Ottoman archives is still very perspective.

Key words: Ottoman Cossacks, Mehmed Sadyk-pasha (Myhaylo Czajkowski), State Ottoman Archive (Başbakanlık Devlet Osmanlı Arşivi).

Володимир Полторак

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0406-6907>

Кандидат історичних наук, доцент

Одеський національний університет

імені І. І. Мечникова

Вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна

poltorak@onu.edu.ua

ІСТОРИЯ ОСМАНСЬКИХ КОЗАКІВ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО ОСМАНСЬКОГО АРХІВУ (Başbakanlık Devlet Osmanlı Arşivi)

62 документи 1853-1868 років з Державного Османського архіву (Стамбул, Туреччина) висвітлюють особливості утворення, бойовий шлях, особисту долю генералів, офіцерів та рядових підрозділів османських козаків. Переважна частина документів належить до фонду Амеді – канцелярії вищих органів управління Османською імперією. Ці документи підтверджують високий рівень точності спогадів керівника османських козаків Мехмеда Садик-паші (Михайла Чайковського) та децю уточнюють дати і подробиці його біографії. Знаходить підтвердження факт призначення Садик-паші мутасарріфом Добруджі. Подальший пошук документів з історії козацтва в османських архівах залишається перспективним.

Ключові слова: Османські козаки, Мехмед Садик-паша (Михайло Чайковський), Державний османський архів (*Başbakanlık Devlet Osmanlı Arşivi*).

Мехмед Садик-паша (Михайло Чайковський) відомий як письменник, організатор та керівник так званих османських козаків («казак-алай»), письменник та творець власної політичної концепції розвитку східно-європейських народів. Він вважав, що боротьба Польщі за незалежність потребує важливої підмоги – створення незалежної козацької держави на чолі з гетьманом. Його тридцятирічне перебування в Османській імперії стало періодом активних пошуків союзників у боротьбі з російським імперіалізмом. Одним з найбільших досягнень політика стало створення корпусу османських козаків в складі турецької армії.

Більшість досліджених документів щодо цього підрозділу походять з особистих фондів Садик-паші та з фонду Адама Чарторийського, який усіляко опікувався утворенням підрозділів османських козаків. Проте особливої уваги до турецьких архівів з боку істориків досі не спостерігалось. Дослідники з Туреччини Мустафа Гюмюш, Джандам Бадем та Саадет Бююк в своїх роботах посилаються на документи, проте не наводять аналізу їхнього інформаційного потенціалу в цілому. Завдячуючи пошукам професора Олени Бачинської у 2007 році були отримані переліки та описи документів в *Başbakanlık Devlet Osmanlı Arşivi* (далі – ВОА), в цій публікації буде наведено їх анотації.

Серед матеріалів ВОА є передусім офіційні папери вищих органів управління Османською імперією. 62 документ, який віднайдені в архівосховищах та стосуються османських козаків, походять із 13 фондів, але переважна більшість – з відділів Фонду Амеді (канцелярії вищих органів управління). Подальші анотації документів буде наведено за фондами, де вони зберігаються, та за хронологічною ознакою. Один з документів на думку автора датований в архіві хибно і потребує уточнення час його укладення. Достатньо суперечливою є система датування документів – оскільки в Османській імперії паралельно використовувались декілька календарних систем, а основний Ісламський календар був незадовго до того реформований та перетворений на сонячний з початком в березні (т.зв. Румійський, тобто юліанський візантійський календар). Відлік від Хіджри при цьому не був скасований. Частина документів датовані тільки роком, що викликає труднощі при визначенні співвіднесення з григоріанським роком. В цій ситуації буде вказано обидва можливих григоріанські роки через знак “/”. Особлива подяка Олександрю Середі за фахову консультацію.

10 документів з фонду *Âmedî Kalemi Belgeleri* (скорочено А.АМД) датуються періодом 23.09.1854-1856/1857 – тобто в основному періодом Східної (Кримської) війни.

Перші чотири документи датовані 1273 роком Хіджри – тобто припадають на 23.09.1854/12.09.1855. В них йдеться про призначення офіцерів першого та другого козацького полку (ВОА. - А.АМД. - D.58/27. - 1 р.; А.АМД. - D.58/100. - 1 р.), про підвищення платні писарю Садик-паші – Хасибу-ефенді (ВОА. - А.АМД. - D.58/97. - 1 р.), про спеціальне дослідження настроїв серед козаків, яке було проведене Ісмаїл-пашею і

про можливість використати козаків в англійських інтересах (ВОА. - А.АМД. - D.64/97. - 1 р.).

12 червня 1855 року датуються два документи – про затвердження нової адміністративної одиниці – мутасарріфата в складі двох округів (каймакамлиги казалар) – Добруджа та Тульча, а також про призначення на посаду, визначення окладу та надававок жалування Добруджанського мутасарріфа Садик-паші (ВОА. - А.АМД. - D.54/96. - 1 р.). Саме на цей час припадає інформація про бурхливу діяльність Садик-паші на нижньому Дунаї з підтримки старообрядців, зокрема зведення храмів у Тульчі та Вилковому.

10 серпня 1855 року командує козацькими полками Садик-паша був нагороджений орденом Меджидіє (ВОА. - А.АМД. - D.55/18. - 1 р.). Наступним 1273 (1855/1856) роком датуються три документи з цього фонду – про відрядження Садик-бея, командуючого османськими козаками до Стамбулу (ВОА. - А.АМД. - D.79/17. - 1 р.); про призначення та переїзд командира другого козацького полку графа Замойського та усіх бажаючих з цього підрозділу до Європи (ВОА. - А.АМД. - D.79/84. - 1 р.; ВОА. - А.АМД. - D.79/82. - 2 р.).

У фонді *Sadâret Divan (Beylikçi) Kalemi Belgeleri (A.DVN)* османських козаків стосуються два документи 1857 року. Перший датований 16 лютого та стосується підвищення рангу писарю Садик-паші Хасибу-ефенді (ВОА. - А.DVN. - D.121/25. - 1 р.), а в другому від 4 квітня 1857 року йдеться про призначення мірмірана (генерала) Садик-паші, командира османських козаків, Румелійським бейлербеєм (ВОА. - А.DVN. - D.122/42. - 1 р.).

В фонді *Sadaret Divân-ı Hümayûn Mühimme Kalemi Belgeleri (DVN.MHM)* знайдено лише один документ, датований жовтнем 1857 року, в якому також, як і в попередньому йдеться про призначення Садик-паші бейлербеєм Румелії (ВОА. - А.DVN.MHM. - D.21/91. - 1 р.).

В фонді *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi (A. MKT.MHM)* віднайдено 13 документів за період 1854-1868 років. Так, 17 грудня 1854 року датуються звіт про виплату жалування козакам, які перебувають в підпорядкуванні Садик-паші (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.757/77. - 1 р.). 3 травня 1855 року визначено необхідну кількість ячменю та пшениці з селищ Хавса та Кирккілісе, про підвищення платні Садик-паші (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.60/80. - 1 р.).

26 березня 1856 року виходить наказ про повторну виплату жалування писарю Садик-паші Хасибу-ефенді (ВОА.- А.МКТ.NZD. - D.180/3. - 1 р.). А 14 лютого 1857 року на затвердження наказу про підвищення рангу, Хасиб-ефенді отримав відповідний документ про виплату жалування (ВОА.- А.МКТ.NZD. - D.207/19. - 1 р.).

16 жовтня 1857 року вже під час перебування двох полків в північній Греції, козаки отримали позитивні відгуки про їхню поліцейську діяльність в Єнішехірі (Ларисі). Садик-паша отримав наказ поїхати до адміністративного центру вілайету Яніни для аудієнції у губернатора області (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.130/82. - 1 р.).

В документі від 10 грудня 1860 року йдеться про виплату Садик-паші двомісячного жалування (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.205/18. - 1 р.).

24 лютого 1861 року виходить постанова про розслідування зловживань Садик-пашею в якості губернатора Бухареста (1854 рік). Козацький командувач звинувачений у розтраті зібраних коштів (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.763/9. - 1 р.). 22 липня 1861 року вийшла постанова про надання Садик-паші особняка в районі Стамбула Бебек (Bebek), що до того належав Арапоглу Артіна (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.227/44. - 1 р.). 13 серпня 1861 року датується розписка про виплату Садик-паші компенсації за відрядження (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.225/78. - 1 р.). 27 вересня 1863 року Садик-паша подає запит на створення третього полку козаків та драгунів (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.378/41. - 1 р.).

Про подробиці дислокації козацько-драгунського корпусу на чолі з Садик-пашею в Едірне йдеться в документі, датованому 26 серпня 1868 року (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.421/44. - 1 р.). 7 вересня того ж року виходить наказ про поповнення складу козацько-драгунських полків під орудою Садик-паші (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.422/78. - 7 р.). 12 листопада того ж року Садик-паша переслав до Стамбулу два листи з Русе, які повідомляли про утворення в Бухаресті таємного комітету (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.426/48. - 5 р.).

Документ з фонду *Sadaret Mektûbî Kalemi Meclis-i Vala* (А.МКТ.МВЛ), датований 18 квітня 1861 року, повідомляє про стан ведення господарства в чифліку Теркос в передмісті Стамбулу (ВОА. - А.МКТ.МВЛ. - D.126/46. - 1 р.). Як виходить з документу, там дислокувались підрозділи османських козаків, з інших документів відомо, що вже у 1856-1857 роках в казармах у Теркосі козаки дислокувались, там зафіксоване навіть поховання одного з офіцерів.

У фонді *Sadâret Mektûbî Kalemi, Nezâret ve Devâir* (А.МКТ.НЗД) було знайдено майже половину документів з ВОА – 25. Вони датуються 1853-1862 роками – тобто часом Кримської війни та перебування козаків у Греції.

4 грудня 1853 Мехмед Садик-ефенді отримав ранг мірміран-паші та військове звання мірліва, яке відповідає європейському рангу генерал-майора (ВОА. - А.МКТ.НЗД. - D.103/68. - 1 р.). Це відбулось відразу після утворення козацького полку та демонструє плани османського військового керівництва щодо створення козацької дивізії вже у 1853 році.

14 травня 1855 року жалування Садик-паші та його писарю було збільшено (ВОА. - А.МКТ.НЗД. - D.148/27. - 1 р.). 15 червня Садик-паша, перебуваючи в Дерсадеті (тобто, в Стамбулі, в «Воротах Щастя»), просить збільшити термін перебування в місті (ВОА. - А.МКТ.НЗД. - D.151/62. - 1 р.). 5 липня 1855 року командувач 2-м козацьким полком граф Замойський просить дозволу про відправлення до Парижу з метою забезпечити постачання полку амуніцією та озброєнням (ВОА. - А.МКТ.НЗД. - D.153/51. - 2 р.).

Наступний документ призначив розмір та порядок виплати жалування на 1273 рік (1856/1857) командувачу козаків Садик-паші та Катіп Нюжет-ефенді (ВОА. - А.МКТ.НЗД. - D.215/35. - 1 р.). Цікавий документ датований 16 квітня 1857 року – він вказує на необхідність влаштувати козаків на постій у Добруджі і доручає організувати його

Садик-паші. Саме в цей час Садик-паша отримав призначення Румелійським бейлербеєм.

8 березня 1858 року датується розписка про погашення заборгованості Тахір-бея Садик-паші. Проте 23 березня того ж року виходить розписка аналогічного змісту, що напевно свідчить про часткове погашення заборгованості.

З прохання Садик-паші від 26 грудня 1859 виходить, що частина козаків та драгунів з Шумена (тобто, болгар за походженням) не бажали перебувати в Єнішехірі (Ларисі) і просили перевести їх до Варни (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.296/55. - 1 р.).

Наступний документ 15 листопада 1860 року містить прохання Садик-паші надати йому інший чифлік замість будинку в Сазли-босна (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.335/25. - 1 р.). Скоріш за все це пов'язане із згадуваним у спогадах Садик-паші випадком пожежі в його заміському будинку в Сазли-босні, що призвів до знищення його архівів, зокрема його історичних паперів з Волині. 5 грудня 1860 року відбулась виплата жалування Садик-паші (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.338/7. - 3 р.), а 28 квітня та 3 липня йому була виплачена накопичена заборгованість по жалуванню (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.350/1. - 1 р.; ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.357/8. - 1 р.). В продовження справи надання Садик-паші помешкання в Стамбулі 2 травня 1861 року йдеться про участь в аукціоні щодо придбання будинку цирюльника Хюсю на вулиці Серенджебей в Бешикташі (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.350/46. - 1 р.), що неподалік від Йилдизпалацу. 11 травня 1861 року Садик-паша отримав чергову виплату жалування (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.352/16. - 1 р.) - можливо, це субсидія для придбання будинку, бо вже 20 травня Садик-паша отримує у власність особняк Арабоглу Артїна, що належав Казначейству (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.353/35. - 1 р.). Як виходить з одного із вищезгаданих документів, лише 22 липня вийшло остаточне офіційне рішення щодо належності цього будинку Садик-паші. 25 липня 1861 року був поданий запит англійця Сїмона на купівлю чифліка, який належав Садик-паші - напевне мається на увазі Сазли-босна (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.359/71. - 1 р.). 11 листопада 1861 року чифлік Садик-паші був переданий новому господарю, при цьому в документах помилково згадується про новий ранг Садик-паші - Ферік (генерал-лейтенант в європейській системі) (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.378/1. - 1 р.).

Саме в цей час відбувається зміна імператора на престолі і султаном стає Абдул-Азіз. З документа від 3 липня 1861 року виходить, що Сади́ка паша в якості козацького командувача був призначений до церемоніального підрозділу Таклід-Сейф («Опоясування мечем» - аналог коронації європейських монархів) (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.357/12. - 1 р.).

17 лютого 1862 року Садик-паша отримав відпустку через хворобу та для завершення написання літературних творів. Він відправляється в Стамбул (Дерсадет) (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.400/83. - 1 р.). 19 лютого 1862 призначений новий командувач козацьких полків на час відпустки Садик-паші (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.401/54. - 2 р.).

4 травня 1862 року знов піднято питання про підтвердження призначення Садик-паші рангу феріка (генерал-лейтенант) та нового посадового окладу як одного із мірміранів (бейлербеїв) Румелії (тобто, губернатор Добруджі) (ВОА.- А.МКТ.NZD.- D.416/40.- 1 р.). 26 травня щодо цього питання винесене неоднозначне рішення – зарплатню Садик-паші не підвищувати (ВОА.- А.МКТ.NZD.- D.421/22.- 1 р.) і ранг Ферік не надавати. І нарешті 21 червня 1862 року завдяки участі в рішенні сербського питання, покровительству командувача кавалерійським корпусом в Єніпазарі (Ларисі) та Трікалі Мустафа-паші, було все ж винесене рішення про надання Садик-паші – командиру драгунського полку – рангу Ферік (ВОА. - А.МКТ.NZD. - D.426/37. - 1 р.).

У фонді *Sadâret Mektubi Kalemi-Umum Vilayat (A.MKT.Um.)* віднайдено два документи. В першому від 2 березня 1855 року виголошується подяка командиру козацького полку Садик-паші за його успішні дії (ВОА. - А.МКТ.МНМ. - D.180/45. - 2 р.). А в другому від 18 жовтня 1860 року йдеться про те, що мутасарріф Пловдіва Ахмед Азіз отримав повідомлення про нагородження від Садик-паші під час перебування в Приштіні (ВОА. - А.МКТ.UM. - 432/44. - 1 р.).

З фонду *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evraki (HR.MKT)* знайдено три документи з періоду становлення османських козаків. 17 листопада 1853 року надіслано прохання Хусейна Хасіба-ефенді про набір рядових до козацького полку Садик-паші (ВОА. - HR.MKT. - 67/3. - 1 р.). 20 жовтня 1854 датується звіт про доставку одягу та амуніції до козацького полку Садик-паші (ВОА. - HR.MKT. - D.91/8. - 1 р.). 14 грудня Мірміран Садик-паша повідомив про труднощі щодо створення другого козацького полку і відкладення цього (ВОА. - HR.MKT. - D.95/46. - 3 р.).

У фонді палацу Йилдиз *Yildiz Esas Evraki (Y.EE)* зберігається прохання щодо обмеження прийому Садик-пашею перебіжчиків поляків до козацького полку (ВОА. - Y.EE. - D.41/65. - 1 р.). Можливо це пов'язано з побоюваннями щодо їх вірності та розслідуванням, яке проведено Ісмаїл-пашею (див. вище).

Фонд *İrade Eyalet-i Mümtaze Yunanistan (I.MTZ.(01))* містить документ від 18 січня 1858 року про надання необхідної допомоги Садик-пашеві від губернатора Яніни та румелійського головнокомандувача у зв'язку з передислокацією козацького полку та трьох ескадронів драгунів на грецький кордон Османської імперії (ВОА. - I.MTZ.(01). - 13/337. - 8 р.).

Ще один документ, датований 20 березня 1861 року, містить фонд *İrade Meclis-i Vala (I.MVL)*. В наказі йдеться про необхідність надати Садик-паші будинок за державний кошт (ВОА. - I.MVL. - 446/19852. - 8 р.).

26 березня 1864 року командиру козацького полку Садик-паші було призначено пенсію (atiyye) – про це йдеться в Указі із фонду *İrade Meclis-i Mahsus (I.MMS)* (ВОА. - I.MMS. - D.28/1209. - 11 р.).

У фонді *İrade Hariciye (I.HR.)* міститься два укази – від 23 травня 1855 року про надання думок Садик-паші щодо козацької організації Тимчасовим зборам (ВОА. - I.HR. - D.120/5958. - 2 р.) та від 22 липня

1855 про встановлення зарплатні писарю Садик-паші Хабіб-ефенді (ВОА. - I.NR. - D.122/6102. - 2 р.).

Таким чином, в документах Державного Османського Архіву (ВОА) можемо простежити зміну статусу козацьких підрозділів, переміщення їх в Добруджу, на кордони Греції, на Балканський півострів. Дуже докладно в документах проявляється питання жалування та надання житла командувачу османськими козаками Мехмеду Садик-паші. Знаходять підтвердження дані, надані Садик-пашею в спогадах, опублікованих наприкінці ХІХ століття в «Русской старине». Завдяки цим документам можна уточнити хронологію та географію перебування козацьких підрозділів та їхнього командувача, визначити їхню роль у внутрішньо-політичних процесах в Османській імперії.

Джерела та література:

1. Badem, Candan. *The Ottoman Crimean War (1853-1856)*. – Leiden-Boston, 2010.
2. Gümüs Musa. Mehmed Sadik Pasa (Michal Czajkowski) ve Osmanli devlet'nde kazak suvari alayi // *Turkish studies*. – V. 5/3. – 2010. – P.1362-1375.
3. Saadet Büyük. Michał Czajkowski (Sadik Pasha) and his cossack cavalry regiment/ In *Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of master of arts*. – Ankara, 2013. – 135 p.

References:

1. Badem, Candan (2010). *The Ottoman Crimean War (1853-1856)*. Leiden-Boston. [in English].
2. Gümüs Musa (2010). Mehmed Sadik Pasa (Michal Czajkowski) ve Osmanli devlet'nde kazak suvari alayi: *Turkish studies*. V. 5/3. 2010. [in Turkish].
3. Saadet Büyük (2013). *Michał Czajkowski (Sadik Pasha) and his cossack cavalry regiment/ In Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of master of arts*. Ankara. [in Turkish].

Владимир Полторак

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0406-6907>

Кандидат исторических наук, доцент

Одесский национальный университет

имени И.И. Мечникова

Ул. Дворянская, 2, Одесса, 65082, Украина

poltorak@onu.edu.ua

История османских казаков по материалам Государственного Османского архива (*Başbakanlık Devlet Osmanlı Arşivi*)

62 документа 1853-1868 годов из Государственного Османского архива (Стамбул, Турция) освещают особенности образования, боевой путь, личную судьбу генералов, офицеров и рядовых подразделений османских казаков. Большинство документов относится к фонду Амеди - канцелярии высших органов управления Османской империей. Эти документы подтверждают высокий уровень точности воспоминаний руководителя османских казаков Мехмеда Садык-пашы (Михаила Чайковского) и несколько уточняют даты и подробности его биографии. Находит подтверждение факт назначения

Садык-паши мутасаррифом Добруджи. Дальнейший поиск документов по истории казачества в османских архивах остается перспективным.

Ключевые слова: Османский казаки, Мехмед Садык-паша (Михаил Чайковский), Государственный Османский архив (Başbakanlık Devlet Osmanlı Arşivi).

Отримано: 12.12.2019 р.